

Kimmo Korhonen

Kitaristi-säveltäjä Kai Nieminen luo synteisiä pohjoisesta ja etelästä

Kai Niemisen työ on laajentunut kitaristista säveltäjäksi ja kitaramusiikista orkesterimusiikkiin. Samalla hänen taiteellinen maailmankuvansa on avautunut pohjoisista lähtökohdista yleiseurooppalaiseksi, pohjoisesta ja eteläisestä maailmasta synteisiä rakentavaksi asenteeksi.

"Elokuussa esitetään uusi promootiomusiikkini Jyväskylän yliopistossa. Lokakuussa matkustan viikoksi Italiaan Suomen Rooman-instituuttiin Villa Lanteen, pidän siellä konsertin ja käyn samalla matkalla konsertoimassa myös Napolissa. Sitten on ensimmäisen sinfonian kantaesitys 13. marraskuuta Jyväskylässä. Ja sen jälkeen on vuorossa ruotsalaiselle Elisabeth Wärnfeldtille kirjoitettava englanninkielinen monologiooppera *It's Like a Light*."

Kai Niemisellä (s. 1953) on kädet täynnä töitä. Mutta kiireisen julkisivun takana on sisäistä rauhaa etsivä taiteilija, joka on löytänyt oman hiljaisuuden keitaansa luomistyöstä. Se tuntuu heijastuvan myös hänen musiikistaan. Hänen ominta säveltäjänlaatua tuntuu olevan lyyrisesti viipyilevä, usein surumielisiin sävyihin ja aavistelevaan valohämyyn verhottu ilmaisu. Usein hänen musiikissaan on vahva poeettinen sävy, mietiskelyn ja kontemplaation, tunnelmassa elämisen tuntu.

Nieminen on kulkenut pitkän tien kitaristista kitaramusiikin säveltäjäksi ja sitten laajempien kokoonpanojen pariin. Hänen pohjimmiltaan vapaatonaalisessa musiikissaan voi aistia aineksia impressionismista, uusromantiikasta ja hetkittäin ekspressionismistakin, eikä hän karsasta tarvittaessa uudempiakaan 1900-luvun musiikin keinovaroja. Lähimpänä musiikillisena ja henkisenä vertailukohtana hän on monesti maininnut japanilaisen Toru Takemitsun.

Mestarien opissa

Nieminen muistaa hyvin sen hetken, jolloin hän otti ensimmäisen kerran kitaran käteensä.

"Se oli vuonna 1968, jolloin kuulin Cliff Richardin esittävän Euroviisuissa laulun *Congratulations*. Kotona oli äidin metallikielinen kitara, jossa kielet olivat parin sentin korkeudella otelaudasta, ja sillä rupesin, yhdellä kielellä soittaen, tapailemaan Richardin laulua."

Nieminen soitti tuolloin baritonitorvea, mutta kitara alkoi vähitellen kiinnostaa enemmän. Lisäilykettä hän sai kuultuaan radiosta Andrés Segovian Bach-soittoa. Nieminen on syntynyt Lapualla mutta asui tuolloin Pohjois-Suomessa Torniojokilaaksossa ja kävi ostamassa Ruotsin puolelta kitaransoiton oppikirjan ja seurasi Ruotsin televisiosta kitaransoittoon opastavaa ohjelmaa.

Nieminen aloitti varsinaiset musiikkiopinnot 1973, jolloin hän alkoi opiskella musiikkitiedettä Jyväskylän yliopistossa ja kitaransoittoa tšekkiläisen Štěpán Rakin [Rak] johdolla Jyväskylän konservatoriossa. Rakin kohtaaminen oli onnekas tapahtuma Niemiselle, sillä tuolloin ei vielä monessakaan paikassa Suomessa ollut mahdollista saada korkeatasoista kitaransoiton opetusta.

"Rak näytti kädestä pitäen, miten kitaraa soitetaan. Se oli sellainen mestari-kisälli-suhde, joka on käsityöammateissa paras tie oppiin."

Nieminen jatkoi kitaraopintojaan Sibelius-Akatemiassa ja muutamilla tärkeiksi osoittautuneilla kursseilla.

"Rooman Santa Cecilia –akatemiassa työskennelleen Giuliano Balestran kesäkurssilla opin soveltamaan italialaista bel cantoa kitaransoittooni. Hän kehotti oppilaitaan 'laulamaan' kitaralla ja korosti myös artikulaation vivahteita. Tärkeitä olivat myös kaksi mestarikurssia Julian Breamin oppilaana. Hän puhui musiikista, ei kitaransoitosta."

Valmistuttuaan Nieminen on toiminut kitaransoitonopettajana Jyväskylän konservatoriossa (Keski-Suomen ammattikorkeakoulu) ja vierailut opettajana Cardiffin Royal College of Musicissa. Hän on myös ollut vuodesta 1981 lähtien alun toistakymmentä kertaa juryn jäsenenä Rooman Fernando Sor –kitarakilpailussa.

Omalta esiintyjänuraltaan Nieminen muistaa yhtenä kohokohtana Villa-Lobosin kitarakonsertton esityksen 1988 Karjaalla Leo Brouwerin johdolla. Hän pitänyt konsertteja Suomen lisäksi Italiassa, Englannissa, Saksassa, Norjassa, Ruotsissa, Venäjällä ja Itävallassa sekä julkaissut kitaristina kolme levyä Pilfink-merkillä, mukana sekä muiden säveltäjien että hänen omia teoksiaan.

Kitaristista kitarasäveltäjäksi

Niemisen toiminta muusikkona laajeni pian kitaransoitosta säveltämiseen.

"Villa-Lobosin preludit veivät minut mukanaan säveltämisen maailmaan. Ja Fernando Sor klassisempaan maailmaan. Myöhemmin tulivat sitten mukaan myös mm. Toru Takemitsun kitarakappaleet", hän muistelee.

Niemisen teosluettelon varhaisin teos ei kuitenkaan ole kitaramusiikkia vaan soolokontrobassolle vuonna 1976 sävelletty mutta lopullisen muotonsa 1978 saanut Suita Piccola, lisänimeltään Aapasuo. Vaikka Niemisen tuotanto on kasvanut laajaksi ja käsittää soolosoitinteosten ja kamarimusiikin lisäksi useita orkesteriteoksia ja toistakymmentä konserttoa, hän pitää itseään säveltäjänä pääosin itseoppineena. Hän kertoo tosin saaneensa hiukan oppia Pekka Kostiaiselta, joka opetti musiikkitiedettä Jyväskylän yliopistossa, ja myös Štěpán Rak antoi säveltämisessä neuvoja. Sittemmin hän on osallistunut myös mm. George Crumbin, Paavo Heinisen, Jukka Tiensuun ja Theo Lowendien mestarikursseille.

Niemisen kitaristintaustan valossa ei ole yllätys, että hänet huomattiin ensimmäiseksi soittimellisesti kiitollisen kitaramusiikin säveltäjänä. Hänen keskeisiä kitarateoksiaan ovat mm. *Night Sonata(s)* (1976-2006), *Acquarelli della notte* (1981), *Homenaje a Andrés Segovia* (1993), *Riflessioni sul nome Amedeo Modigliani* (2011) ja kitarasonaatti *A Walk to the Mysterious Woods* (2012).

Kitara asettaa soittimena omat erityisvaatimuksensa, eivätkä säveltäjät Niemisen mukaan ole aina täysin tietoisia sen erityishaasteista.

"Kitarateoksista kyllä huomaa, onko säveltäjä itse kitaristi. Asiat voivat jollakin ei-kitaristilla olla mahdollisia mutta hankalia. Takemitsullakin oli käytössään oma Ramirez-kitara, jolla hän tutki asioita. Hänellä oli resonanssien tajua."

Nieminen toteaa pitävänsä tärkeänä yksityiskohtien tarkkaa merkitsemistä, mistä myös hänen kitarateostensa partituurit käyvät todisteeksi. Sana "resonanssi" toistuu usein Niemisen puheessa, ja hän kiinnittää kitarateoksissaan paljon huomiota yläsävelsarjaan, sointiin ja väritysmahdollisuuksiin.

"Esimerkiksi *Riflessionin* toisessa osassa ylä-äänien melodia resonoi vapaissa kielissä. Teoksessa esiintyy myös mikrintervalleja. Teoksen innoittajana on ollut huumeongelmien kanssa painiskellut kuvataiteilija Amedeo Modigliani, ja mikroaskeleet luovat huumeista vaikutelmaa."

Uudessa Patrik Kleemolalle kirjoitetussa kitarasonaatissa *A Walk to the Mysterious Woods...* puolestaan hyödynnetään scordaturaa eli tavanomaisesta poikkeavaa viritystä.

"Alin kieli viritetään 1/2 askelta alas es-säveleen. Näin saa Es-duurin ja e-mollin päällekkäin, ja g-sävel terssinä on yhdistävänä. Se antaa uusia mahdollisuuksia, sillä tässä ei ole kahta samaa yläsävelsarjaa. Es-sävel tuo mukaan jotain uutta, tämä ei ole se tavanomainen scordatura kitaralle", Nieminen kertoo.

"Kitara on minulle joustavan orkesterointimahdollisuuden sisältävä instrumentti", Nieminen määrittelee ja lainaa Eugenio d'Orsin [d'Ors] sanoja: "Kitara on pieni orkesteri, mutta ei meidän planeetaltamme vaan pienemmältä ja kauniimmalta planeetalta."

Kerronnallinen logiikka

Vuonna 1995 valmistui Niemisen ensimmäinen orkesteriteos *Vicoli in ombra*. Se merkitsi selvää nostetta hänen uralleen ja avasi sikäläkin uuden kauden hänen tuotannossaan, että orkesteriteokset ja konsertot ovat sen jälkeen nousseet hänen keskeisiksi teosarjoikseen. Varsinkin konserttoja on valmistunut Patrick Gallois'lle kirjoitetun huilukonsertton *Palomar* (2001) jälkeen tiiviiseen tahtiin.

"Kun on itse muusikko, on käsitys siitä, mitä on olla solistina", Nieminen kertoo ja jatkaa: "Minulle solisti on konsertossa kuin päähenkilö, konsertot ovat melkein kuin musiikillisia dekkareita, joissa hahmottuu päähenkilön suhde yhteisöön."

Niemisen teokset rakentuvat usein kerronnallisen logiikan mukaan eräänlaisiksi mielikuvitukselliseksi matkoiksi erilaisissa kuvitelluissa tai unenomaisissa maailmoissa ja tunnelmissa. Useimmilla hänen teoksillaan on ulkomusiikillinen syntyvirike. Varsinaisesta ohjelmallisuudesta ei kuitenkaan ole kyse, sillä teokset rakentuvat omien musiikillisten lakiensa mukaan. Sen sijaan otsikot heijastavat musiikin alkuperäistä herätettä ja antavat tietyn suunnan ja värityksen kuunteluelämykselle.

Nieminen ammentaa innoitusta laajalta alueelta, ei vain musiikista vaan myös kirjallisuudesta, kuvataiteista, kaupunkimaisemista ja luonnonelämyksistä. Esimerkiksi sellaiset taiteilijat kuin Italo Calvino, Miguel de Cervantes, Georges Perec, Timo K. Mukka, Helene Schjerfbeck, Paul Klee, Joan Miró, Amedeo Modigliani, Salvador Dalí ja Antoni Gaudí ovat olleet hänen teostensa innoittajina tai omistuksen kohteina.

Pohjoinen shamanismi ja eteläinen bel canto –kulttuuri

Välimeren alueella ja varsinkin italialaisella kulttuurilla on ollut suuri merkitys Niemiselle aina siitä lähtien, kun hän kävi maassa ensimmäisen kerran 1981 Fernando Sor –kilpailun tuomariston jäsenenä. Erilaisia Italian-matkoja on kertynyt sen jälkeen jo parisenkymmentä. Ei vain italialainen musiikki vaan koko kulttuuri ja elämäntapa on tehnyt häneen syvän vaikutuksen.

Keskeisin yksittäinen italialainen innoittaja on ollut Italo Calvinon kirjallisuus, joka on taustalla useammassakin Niemisen teoksessa. Näitä ovat orkesteriteos *Le città invisibili* (1998) sekä huilukonsertto *Palomar*, viulukonsertto "*Il viaggio del cavaliere... (inexistente)*" (2005), John Millsin kantaesittämä kitarakonsertto "*If on a Winter's Night a Traveller*" (2009) sekä kaksoiskonsertto sellolle ja harmonikalle *Marcovaldo* (2012). Italialaisiin kaupunkimaisemiin puolestaan kytkeytyvät Rooman

innoittama orkesteriteos *Vicoli in ombra* ja Venetsian tunnelmien sävyttämä alttoviulukonsertto *La Serenissima* (2006).

Mutta yhtä tärkeää kuin välimerellinen "etelä" on Niemisen taiteelle myös shamanistinen "pohjoinen", talven pimeys ja kaamos, revontulet, hitaampi aikakäsitys. Hän on varttunut Torniojokilaaksossa Ruotsin rajan lähellä, ja jos on Suomi jo sinänsä Euroopan kartalla pohjoisessa on Torniojokilaakso pohjoista vielä Suomen sisäisissäkin suhteissa. Juuri vasten erityistä pohjoista elementtiä on etelä muotoutunut hänelle niin merkitykselliseksi.

"Koen musiikissani pohjoisen ja etelän synteessin samaan tapaan kuin Takemitsulla toteutui idän ja lännen synteesi. Etelän ja pohjoisen kohtaamista voisi verrata siihen, että kylmä vesipisara putoaa kädelle: lämmin käsi vastaa etelää, kylmän sävähdyksen tuova vesipisara pohjoista."